

Zoran Mastilo*

Analiza stanja makroekonomskih agregata Bosne i Hercegovine i njenih entiteta u uslovima globalne krize

Rezime

Ono što treba Bosni i Hercegovini i njenim entitetima su brz ekonomski oporavak i razvoj, tj. makroekonomska stabilnost. Ekonomska kriza i recesija potresaju cijeli svijet, uključujući EU i okolne zemlje, pa su i Bosna i Hercegovina i njeni entiteti suočeni sa snažnim negativnim efektima globalne finansijske krize. Strukturalna nesređenost i spor napredak strukturalnih reformi, kako Svjetska banka ocjenjuje neuspjeh strukturalnih reformi, još više će otežati kompletni oporavak za Bosnu i Hercegovinu. Vlade BiH su morale da učine mnogo više u preduzimanju produktivnijih mjera za smanjenje negativnih efekata globalne ekonomske krize. Ne može se reći kako vlade nisu preduzele ništa, ali efekti njihovih akcija su bili neefikasni u svim segmentima društvima. Najveći negativni efekti su prisutni na tržištu rada koje je ostalo nerazvijeno iako ne potpuno oštećeno, fiskalnom sektoru i javnom budžetu na svim nivoima. Fiskalni sektor prolazi kroz period nestabilnosti, zato što su javni budžeti postali neodrživi i suočeni sa velikim deficitom. Niko čak i ne razmišlja o pitanju javne potrošnje ili kako ga približiti međunarodnim standardima. Smanjenje javne potrošnje može se smatrati glavnim preduslovom za makroekonomsku stabilnost Bosne i Hercegovine i njenih entiteta. Javni budžeti su bili neodrživi čak i prije globalne ekonomske krize. Sve ovo uzrokovalo je finansijsku neravnotežu, nestabilnost Bosne i Hercegovine i gubitak poslova. Takva vrsta nesređenosti ima negativne posljedice i vodi povećanoj nezaposlenosti, koja ima negativan uticaj na makroekonomsku stabilnost. Situacija nije mnogo bolja u EU ili okolnim zemljama. Održiv razvoj u krizi je kompleksan problem, posebno je neoliberalni individualizam uticao na socijalnu koheziju i probudio antagonizam prema radu i kapitalu.

Ključne riječi: makroekonomski agregat, globalna ekonomska kriza, EU, Bosna i Hercegovina i njeni entiteti, BDP, investicije, strane investicije, industrijska proizvodnja, zaposlenost, nezaposlenost, javna potrošnja, inflacija, Centralna banka Bosne i Hercegovine, socijalne prednosti, strukturalna reforma, tržište rada.

UVOD

Bosni i Hercegovini i njenim entitetima potreban je brz ekonomski oporavak i razvoj, tj. makroekonomska stabilnost. Kriza i recesija potresaju cijeli svijet (zemlje Evropske unije, zemlje u okruženju), pa se BiH i njeni entiteti suočavaju sa snažnim negativnim efektima, globalne krize. I prije recesije izraženi strukturalni poremećaji i „sporiji napredak strukturalnih reformi“ (kako eufemistički Svjetska banka označava neuspjeh strukturalnih reformi) znatno težim će učiniti ciklični oporavak BiH, te ga u prisustvu eksternih i internih insuficijencija učiniti bolnijim i dužim od drugih zemalja.¹

Vlade i njihove mjere u čitavoj BiH mogle su i morale znatno više. Slobodno možemo kazati da su izostale produktivne mjere za ublažavanje negativnih efekata globalne ekonomske krize. Ne možemo kazati da vlade nisu ništa činile, ali efekti tog činjenja bili su jako neefikasni u svim segmentima društva.

Najveći negativni efekti i poremećaji načinjeni su na tržištu rada, koje je ostalo nerazvijeno i koje je pretrpjelo jake “šokove“, ali ipak nije potpuno uništeno na fiskalnom sektoru, javnim budžetima na svim nivoima. Za

fiskalni sektor možemo reći da se nalazi u destabilnoj zoni, jer su javni budžeti postali neodrživi i suočavaju se sa jako velikim deficitima.

O javnoj potrošnji i njenom smanjenju aktuelne vlade ne razmišljaju, kao ni o dovođenju iste u ravan sa međunarodnim standardima. Smanjivanje javne potrošnje u ovim uslovima može se smatrati glavnim preduslovom za makroekonomsku stabilnost BiH i njenih entiteta. Javni budžeti postali su neodrživi i prije dolaska krize, naročito sa setom socijalnih zakona i preambicioznim izdvajanjima za ove kategorije, kojima se na račun poreskih obveznika kupovala politička podrška za aktuelne vlade. To je proizvelo finansijsku neravnotežu, te postaklo nestabilnost BiH i gubljenje radnih mjesta.

Ovakvi poremećaji dovode do najtežih konsekvenci, i isti proizvode dva krajnja negativna uzroka nezaposlenosti: strukturalnog i cikličnog, a sve to utiče na potencijalnu i makroekonomsku nestabilnost. Stanje ništa mnogo nije bolje ni u zemljama Evropske unije, zemljama u okruženju, pa ni na globalnom nivou.

Otuda je održivi razvoj tokom krize osobito složen problem, pogotovo što je neoliberalni individualizam destruirao socijalnu koheziju i probudio antagonizam rada i kapitala.²

* Fakultet poslovne ekonomije u Bijeljini. E-mail: zoran.mastilo@fpe.unssa.rs.ba

¹ Prof. dr Kadrija Hodžić, Stanje privrede i mjere anticiklične ekonomske politike u Bosni i Hercegovini, Međunarodni stručni časopis za ekonomiku i politiku tranzicije, Tuzla-Travnik-Beograd-Bukurešt-Zagreb, ISSN 1512-5755, br. 25-26, 2010. godina, strana 1.

² Isto, strana 2.

1. EKONOMSKA KRETANJA U BIH I NJENIM ENTITETIMA I POREĐENJE SA MEĐUNARODNIM OKRUŽENJEM

1.1. Međunarodno okruženje

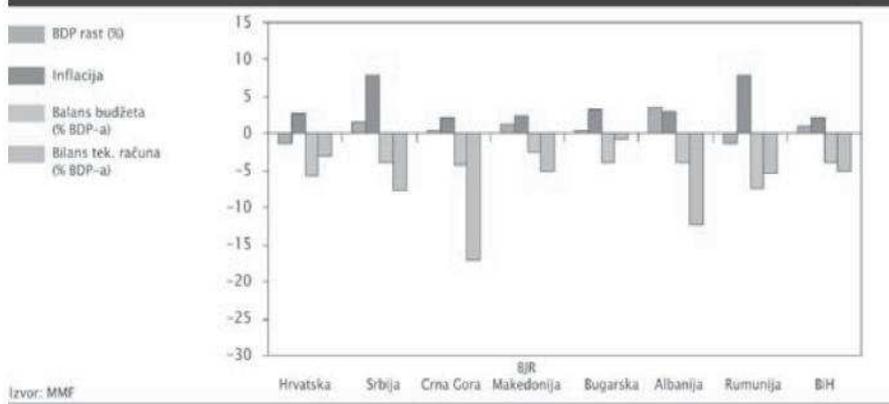
ZEMLJE U OKRUŽENJU

U nekim zemljama okruženja finansijska tržišta su se prilično stabilizovala, ali je domaća potrošnja ostala na niskom nivou. Ono

što je i dalje ostao problem jeste da su se povećale stope nezaposlenosti, pogoršala fiskalna pozicija, a javni dug porastao. Samo su Hrvatska, Crna Gora i Rumunija imale pad BDP-a u protekloj godini, a u ostalim državama rast realnog BDP-a bio je u rasponu od 0,4% u Bugarskoj, do 3% u Albaniji. Globalna kriza još uvijek nije okončana, ali stanje u odnosu na 2009. godinu je nešto povoljnije, a u nekim zemljama se nazire postepeni izlazak iz recesije sa pozitivnim trendom rasta BDP-a.

Inflacija je u većini zemalja Jugoistočne Evrope značajno rasla, tako da je na kraju 2010. godine inflacija u BiH zabilježena na nivou 2%, a najveća inflacija je zabilježena u Rumuniji u iznosu 7,9%.

Grafikon 1: Glavni ekonomski indikatori za zemlje Jugoistočne Evrope u 2010.

Izvor: MMF

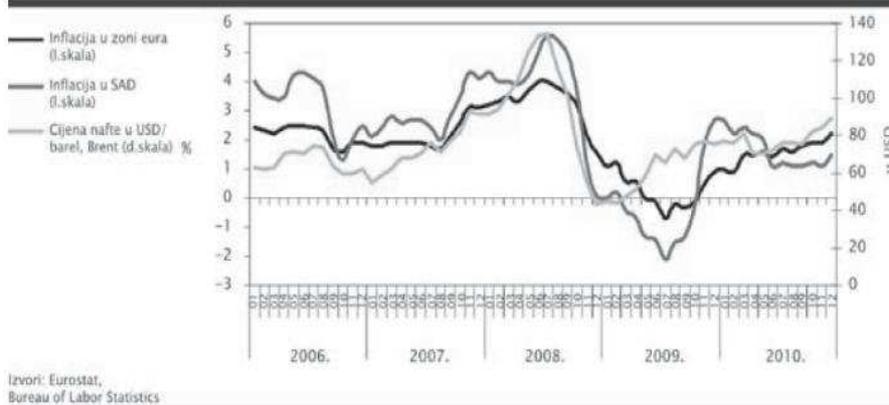
EVROPSKA UNIJA

U Evropskoj uniji najpozitivnije trendove rasta imala je Njemačka, a najviše zahvaljujući povećanom izvozu i stabilizaciji finansija. U toku 2010. godine, BDP je realno porastao za 1,7% u zoni eura, a u EU27 BDP je zabilježio rast od 1,8%, dok je u 2009. godini recesija uzrokovala da BDP realno padne za 4,1% u zonu eura, i 4,2% u EU27.³

Godišnja inflacija u zoni eura bila je 2,2% dok je u EU27 iznosila 2,6%.

Cijena sirove nafte na svjetskom tržištu je tokom 2010. godine kontinuirano rasla, u januaru je bila na nivou od 77 \$ po barelu, da bi na kraju godine iznosila 89,6 \$ po barelu, što je imalo direktan uticaj na inflatorna kretanja u svijetu. Ovaj iznos je najveći od septembra 2008. godine, kada je barel nafte iznosio 100,6 \$.⁴

Grafikon 2: Cijena sirove nafte i godišnje stope inflacije

Izvori: Eurostat, Bureau of Labor Statistics

POSMATRANJE NA NIVOU GLOBALNIH RAZMJERA

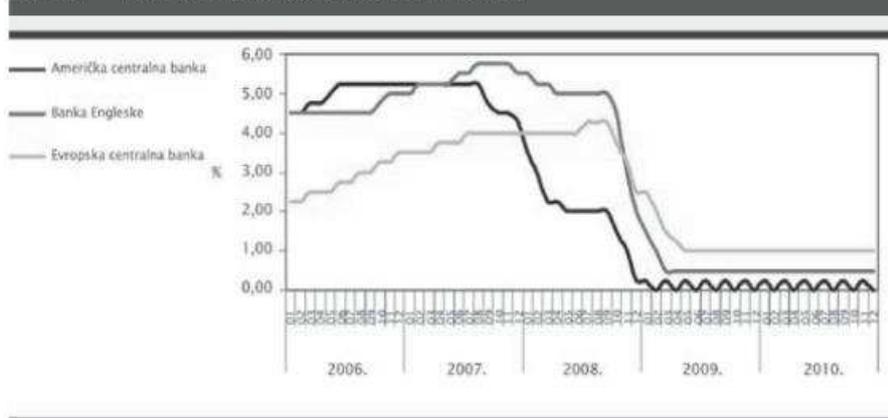
Oporavak svjetske ekonomije u 2010. godini odvijao se različitim tempom. Prema procjenama Međunarodnog monetarnog fonda globalni ekonomski rast bio je na nivou 4,6%. Oporavak ekonomije u 2010. bio je izraženiji u SAD-u nego u Evropi i Japanu. Druga polovina 2010. godine za SAD i njihovu ekonomiju može se smatrati periodom u kojem se oporavak odvijao sporijim tempom u odnosu na prvu polovinu iste godine, a u Evropi i Aziji tempo oporavka bio je ubrzan. U svemu ovome

može se kazati da je Kina, koja je zabilježila godišnji rast od 10%, bila najveći pokretač globalnog rasta. U SAD-u realni BDP zabilježio je rast od 3,8%, što šalje jasan signal o pozitivnom trendu, jer je prije toga u recesijskoj godini 2009. godini bio zabilježen pad BDP-a od 1,7%, ali ono što je najveći problem i što je ostalo na rekordno visokom nivou je nezaposlenost, koja je 2010. iznosila 9,1%. Rastu realnog BDP-a najviše su pomogli rast lične potrošnje, izvoz i rast direktnih stranih investicija. Zabilježena inflacija u prosjeku iznosila je 1,7%.

³ Godišnji izvještaj Centralne banke BiH 2010, strana 12.

⁴ Isto, strana 12.

Grafikon 3: Referentne stope svjetskih centralnih banaka

Izvor: Centralna banka BiH, Godišnji izvještaj 2010, str. 11.

1.2. Makroekonomski agregati u BiH i njenim entitetima

U BiH i njenim entitetima analiziraćemo agregate, koji direktno utiču na makroekonomsku stabilnost, odnosno njihovu otpornost na uticaj globalne krize, koji su preživjeli velike „stresove“ nakon što kriza stanuje i u BiH od 2008. god.

Prije svega, mislimo na BDP-e, industrijsku proizvodnju, zaposlenost, nezaposlenost i plate, finansije vlada i vanjski dug, direktne strane investicije, monetarnu politiku i devizne rezerve, zatim finansijski sektor i dr.

Kada se analiziraju sve prilike i rizici sa kojima se BiH i njeni etiteti suočavaju u ovim teškim vremenima globalne krize, naprosto je nemoguće odrediti putokaz za prevazilaženje iste, a nemoguća je brza integracija u euro tokove. BiH i njena privreda suočavali su se sa problemima i prije 2008. god. (godine kada počinje kriza) odnosno prije nego se globalna kriza razvijala dostignutim intenzitetom. Bilo je potrebno da sve vlade shvate da vremena za čekanje više nema i da odmah definišu i provedu antikrizne mjere, koje će moći obezbijediti preživljavanje bosanskohercegovačke privrede i da se obezbijede pozitivni trendovi rasta i razvoja unutar zemlje.

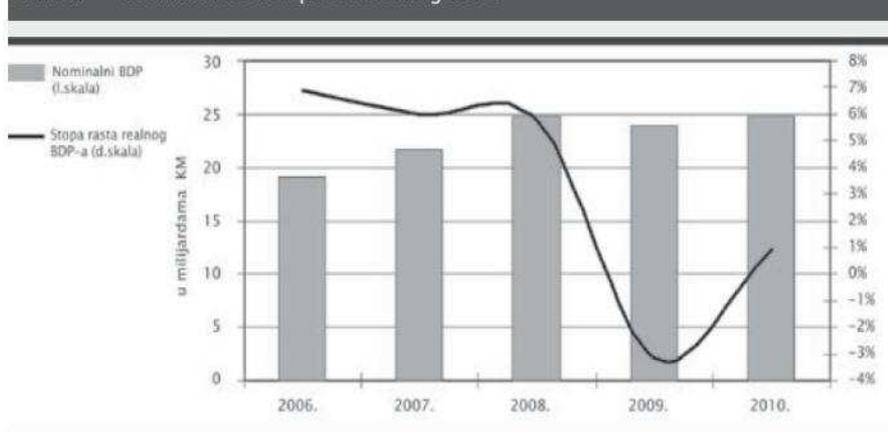
Od 2001. godine BiH ima stabilnu dinamičnu putanju ekonomskog rasta, ali s obzirom na nisku startnu osnovu i upitnu održivost ekonomskog rasta, još uvijek nedovoljnu da se uskladi sa članicama EU, čak ni u razdoblju buduće tri generacije.⁵

Nakon negativnih trendova uzrokovanih globalnom krizom u BiH u 2009. godini suočili smo se sa padom BDP-a u odnosu na 2008. godinu, a negativna stopa pada bila je -3%, dok je u 2010. godini ostvaren blagi oporavak u odnosu na 2009. godinu sa pozitivnom stopom od 0,9%.⁶ Domaća ekonomija pokazala je relativno dobru otpornost na prelijevanje negativnih šokova, uprkos debalansima u fiskalnoj sferi i u vanjskom sektoru, koji su je karakterisali neposredno pred početak krize.⁷

Možemo slobodno konstatovati da blagi ekonomski oporavak u 2010. godini je posljedica povećane vanjske tražnje, prvenstveno zbog pozitivnih trendova u zoni eura, što je omogućilo BiH da stimuliše i poveća svoj izvoz prema tim tržištima, a uvoz je sporije rastao, i to mnogo.

Prema podacima Centralne banke, možemo kazati, da je neto izvoz robe i usluga u 2010. godini za oko 4% veći nego u 2009. godini.

Grafikon 4: Nominalni BDP i stope rasta realnog BDP-a

Izvor: Centralna banka BiH, Godišnji izvještaj 2010, str. 14.

⁵ Prof. dr Kadrija Hodžić, Stanje privrede i mjere anticiklične ekonomske politike u Bosni i Hercegovini, Međunarodni stručni časopis za ekonomiku i politiku tranzicije, Tuzla-Travnik-Beograd-Bukurešt-Zagreb, ISSN 1512-5755, br. 25-26, 2010. godina, strana 4.

⁶ Procjena Centralne banke BiH, koja se koristi kao preliminarni podatak do objavljivanja zvaničnog BDP-a, od strane Agencije za statistiku BiH, str. 157, Godišnji izvještaj CBBiH 2010.

⁷ Godišnji izvještaj Centralne banke BiH 2010, strana 14.

Tabela 1. REALNI BDP, GODIŠNJA STOPA RASTA

	2009.	2010.	2011.	2012.
Svijet	-0.5	5.0	4.4	4.5
SAD	-2.6	2.8	2.8	2.9
Zona eura	-4.1	1.7	1.6	1.8
Japan	-6.3	3.9	1.4	2.1
Centralna i Istočna Evropa	-3.6	4.2	3.7	4.0
BiH	-3.1	0.8	2.2	4.0

Izvor: World Economic Outlook, IMF, Apr 11

Iz ovog grafičkog prikaza vidljivo je da je BDP u 2010. godini ostvario pozitivan rast, a procjene su da će se u periodu od 2012. do 2014. godine ostvariti pozitivni trendovi. Očito da BiH i njenim entitetima nedostaje jača tržišna i funkcionalna ekonomija, brže strukturalne reforme i bolja konkurentna sposobnost.

Globalna kriza u BiH i njenim entitetima šokirala je i industrijsku proizvodnju, odnosno efekti su bili negativni. Tako je u 2009. godini

industrijska proizvodnja bila manja za 3,3% u odnosu na 2008. godinu. U 2010. godini zabilježen je blagi rast industrijske proizvodnje, i to za 1,6% u odnosu na 2009. godinu. Industrijska proizvodnja, kao važan makroekonomski agregat u BDP-u BiH, zauzima skoro centralno mjesto, jer ista učestvuje sa oko 21% u ukupnoj BDV. Stanje nije bilo ružičasto, jer je u početku, u okolnostima globalne ekonomske krize, industrija pokazivala znakove davljenika, a poslije toga, ipak se spasila i zabilježila pozitivan trend.

Tabela 2. INDEKSI INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE (2009=100)³

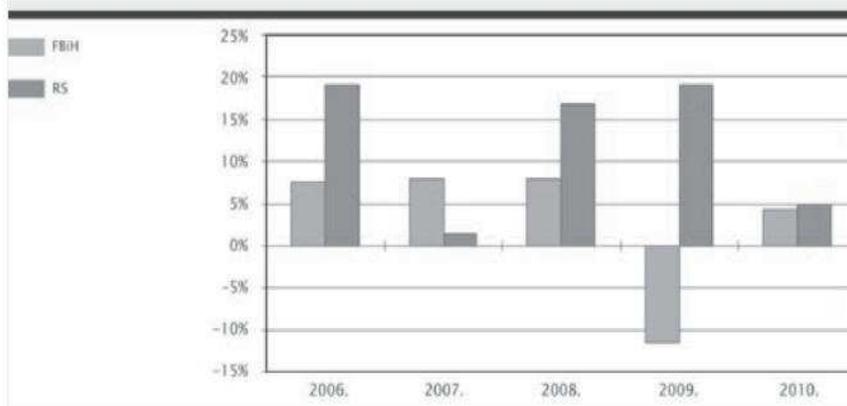
	BIH	FBIH	RS
C - Rudarstvo	96.2	95.7	109.1
D - Prerađivačka industrija	101.9	106.9	105.1
E - El. energija, gas i voda	103.7	102.4	103.0
UKUPNO INDUSTRIJA	101.6	104.2	105.0

Izvor: Centralna banka BiH, Godišnji izvještaj 2010, str. 15.

U entitetima BiH (FBIH i RS) u posljednjih nekoliko godina dostignuta je prosječna stopa rasta industrijske proizvodnje od 2,9% u FBIH i

12% u RS. Na rast industrijske proizvodnje utiču sezonski faktori, koji mogu da dovedu i do pada i do rasta.

Grafikon 5: Godišnje stope rasta industrijske proizvodnje 2006.-2010.

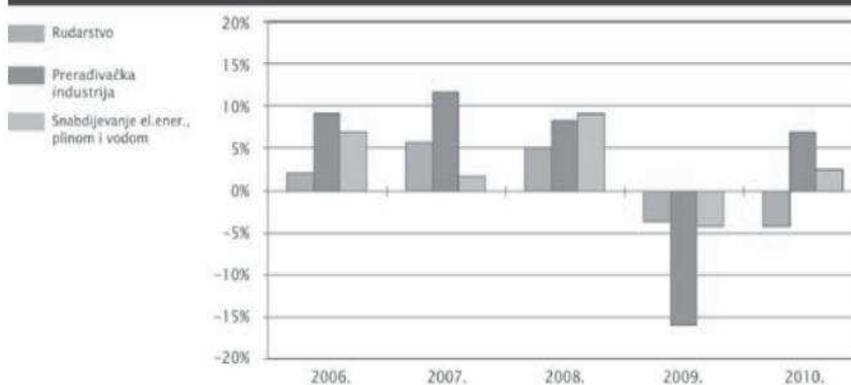
Izvor: Centralna banka BiH, Godišnji izvještaj 2010, str. 16.

U FBIH u 2010. godini u odnosu na 2009. godinu ostvaren je rast obima industrijske proizvodnje za 4,2%, a analiza struktura indeksa industrijske proizvodnje pokazuje da je u dva područja koja konstituiraju indeks industrijske proizvodnje, a odnose se

na prerađivačku industriju i snabdijevanje električnom energijom, plinom i vodom ostvaren rast proizvodnje za 6,9%, odnosno 2,4%, dok je u rudarstvu ostvaren pad proizvodnje za 4,3%.⁸

⁸ Centralna banka BiH, Godišnji izvještaj 2010, str. 16.

Grafikon 6: Godišnje stope rasta glavnih područja industrijske proizvodnje u FBiH

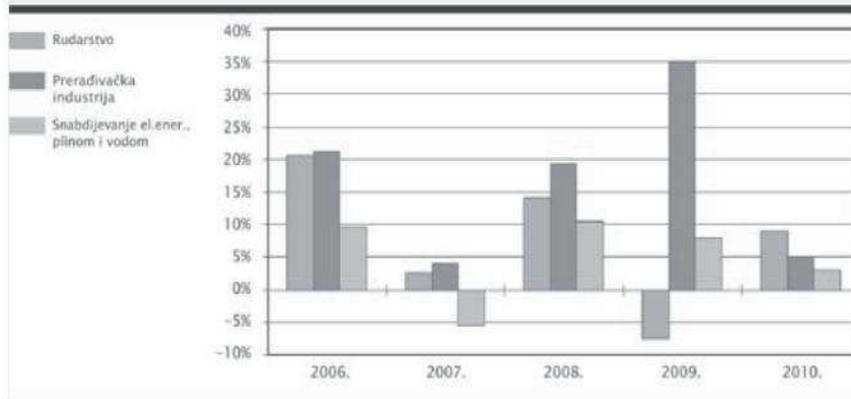

Izvor: Centralna banka BiH, Godišnji izvještaj 2010, str. 16.

Što se tiče entiteta RS, ostvareni su pozitivni trendovi rasta obima industrijske proizvodnje u 2010. godinu u odnosu na 2009. godinu. Ostvaren je rast industrijske proizvodnje, i to za cijelih 5%. Analitična struktura indeksa industrijske proizvodnje pokazuje, kao i u FBiH,

da su tri područja, koja konstitušu indeks industrijske proizvodnje već prepoznata, a to su: rudarstvo, prerađivačka industrija i snabdijevanje električnom energijom, plinom i vodom, i svugdje je ostvaren rast.

Grafikon 7: Godišnje stope rasta glavnih područja industrijske proizvodnje u RS

Izvor: Centralna banka BiH, Godišnji izvještaj 2010, str. 17.

Ono što BiH i njenim entitetima u uslovima globalne krize treba jeste veći obim infrastrukturnih ulaganja, dolazak stranih investitora, postizanje veće zaposlenosti, a smanjenje nezaposlenosti. Takođe, bitan je stabilan monetarni i fiskalni sistem, te krizno komuniciranje u finansijskim institucijama. Globalna finansijska kriza primorala je na krizno komuniciranje i generalno promijenila komuniciranje sa javnošću unutar same organizacije. Komunikacije i prezentacije u uslovima globalne ekonomske krize moraju biti veoma vješte i transparentne, a odnosi sa javnošću postali su potreba i glavni adut za očuvanje poslovne klijentele. Stalne promjene u finansijskom sektoru, a one su posebno izražene u uslovima dolaska krize (2008. godina), afirmišu izreku koja postaje istina, a to je da se povjerenje jako teško stiče, a veoma lako gubi. Ta istinitost posebno važi za bankarsku industriju i pokazala se na samom početku globalne finansijske krize, kada je zabilježen nagli pad povjerenja. Najbolji primjer kriznog komuniciranja u globalnim okvirima jeste Evropska centralna banka (ECB), sa svojim redovnim

konferencijama za medije, gdje ulogu promotera ima guverner ECB-a Jean-Claude Trichet. Ovakav pristup ECB-a je pokazao da u određenim situacijama čak i centralne banke, iako po prirodi konzervativne institucije, moraju komunicirati s javnošću.⁹

Po većem broju ekonomista, bosanskohercegovačke vlade treba da usvoji novi sistem vrijednosti makroekonomskog upravljanja, koji je deriviran iz pokrenutih rasprava o neophodnosti masivnih vladinih programa (nekoliko ekonomista do sad je upućivalo na nužnost ulaganja u infrastrukturne projekte, npr. F. Čaušević, Ž. Papić, A. Domazet, M. Kikanović, V. Domljan), uključujući fiskalne i druge sisteme posticaja, na području poboljšanja produktivnosti i konkurentnosti domaćih kompanija (unapređenje poslovnog okruženja), smanjivanje regulatornog pritiska i stimuliranje ulaganja u istraživanje i razvoj. Elektroenergetski sektor je pri tome prepoznat kao najveća infrastrukturna šansa.¹⁰

⁹ Dr Kemal Kozarić, mr Almir Salihović, *Krizno komuniciranje u finansijskim institucijama*, CBBiH, ISSN 1840-2593, Oktobar 2010. godine, str. 4.

¹⁰ Prof. dr Kadrija Hodžić, *Stanje privrede i mjere anticiklične ekonomske politike u Bosni i Hercegovini*, Međunarodni stručni časopis za ekonomiku i politiku tranzicije, Tuzla-Travnik-Beograd-Bukurešt-Zagreb, ISSN 1512-5755, br. 25-26, 2010. godina, strana 10.

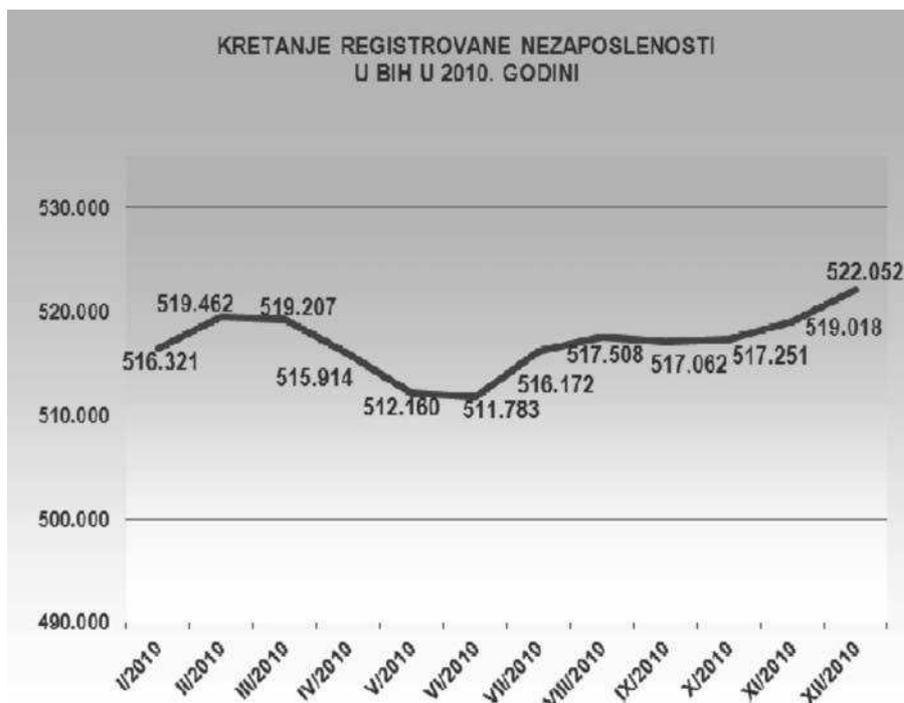
Bosni i Hercegovini i njenim entitetima potreban je sveopšti socijalni dijalog u kojem bi učestvovali sindikati, poslodavci, zainteresovane političke stranke, asocijacije penzionera, a sve zarad očuvanja socijalne stabilnosti i održivosti ekonomije i društva BiH i njenih entiteta. BiH i njeni entiteti imaju šanse za otvaranje procesa snažnih strukturalnih reformi, a prije svega mislimo na pravne reforme (institucionalne i reforme pravnog sistema), reformu tržišta rada, socijalne reforme, giljotinu propisa, reforma državne uprave, reformu poreskog sistema, reformu zaštitnih mjera, sistem državnih subvencija i posticaja, i dalju privatizaciju. Potpuna makroekonomska stabilnost BiH i njenih entiteta uslovljena je provođenem strukturalnih reformi. Ono što je mnogo važno za stabilnost BiH i njenih entiteta, jeste veza između monetarane i finansijske stabilnosti. Monetarna i finansijska stabilnost predstavljaju glavni cilj Centralne banke BiH, a ta veza proizlazi iz rastuće kompleksnosti finansijskih sistema. Pod finansijskom stabilnošću CBBiH podrazumijeva: „stanje u kojem finansijski sistem može apsorbovati šokove bez značajnih poremećaja u svom trenutnom i budućem funkcionisanju i čije funkcionisanje nema negativne uticaje na ekonomiju“.¹¹

Tržište rada pod teretom globalne ekonomske krize, ne može ostati neprimijećeno, iz razloga što je važan makroekonomski agregat BiH

i njenih entiteta, a direktno utiče na makroekonomsku stabilnost zemlje. BiH i njeni entiteti ne mogu se pohvaliti naprecima na tržištu rada, naprotiv, suočili su se sa negativnim posljedicama globalne krize, a konačna ocjena je slabo i nerazvijeno tržište rada, koje karakteriše velika nezaposlenost. Tržište rada, kao veoma složen agregat utiče i u direktnoj povezanosti je sa socijalnim fondovima, a od kojih dalje zavisi socijalna stabilnost BiH i njenih entiteta. Ako posmatramo ugao broja zaposlenih i broja penzionera, vidjećemo da je taj omjer nažalost skoro 1:1, što ukazuje na nestabilnost i dugoročnu neodrživost penzijskih sistema unutar zemlje. BiH i njeni entiteti moraju brzo u strukturalne reforme jer život države na ovaj način podsjeća na veoma bolesnog čovjeka.

Usporeni ekonomski rast proizveo je nepovoljno okruženje na tržištu rada, što je direktno uticalo na povećanje broja nezaposlenih, a smanjenje broja zaposlenih lica. Krajem decembra 2010. godine povećanje broja nezaposlenih lica u poređenju sa istim periodom 2009. godine iznosilo je 11472 lica ili 2,3%.¹²

Rast nezaposlenosti mijenjao se iz mjeseca u mjesec, a najveći broj nezaposlenih (522052 lica) zabilježen je u decembru 2010. godine.

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje BiH, Bilten br. 6, april 2011, strana 5.

Kad je u pitanju zaposlenost, broj zaposlenih u 2010. godini imao je trend smanjenja. Prema podacima Agencije za statistiku BiH,

prosječan broj zaposlenih lica BiH 2010. godini iznosio je 681656 lica.

¹¹ Mr Kemal Kozarić, *Uticaj globalne finansijske krize na BiH*, ISSN 1840-2593, januar 2009. godine, strana 7.

¹² Agencija za rad i zapošljavanje BiH, Bilten br. 6, april 2011, strana 5.

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje BiH, Bilten br. 6, april 2011, strana 6.

Šansu da smanje nezaposlenost, a povećaju zaposlenost BiH i njeni entiteti treba da traže:

- u brzom koraku do IPA FONDOVA (smanjenje nezaposlenosti)
- u uspostavljanju međunarodne saradnje u oblasti tržišta rada,
- u afirmisanju LISABONSKE agende i iskustva Evropske unije.

Da su Vijeće ministara i entitetske Vlade imale strategiju i politiku za ublažavanje efekata globalne ekonomske i finansijske krize, negativni efekti iste bi značajno bili manji. Prvenstveno bismo imali bolje i uređenije tržište rada. Vlade nisu vodile računa o socijalnim transferima iz javnih budžeta. Iste su kroz zakonske projekte proširivale obim prava, za ove kategorije, ali skoro nikada nisu bile u mogućnosti da ta prava isfinansiraju, što je uvijek predstavljalo problem.

Po našem mišljenju, ti transferi su morali biti mnogo specifičniji i usmjereni na one osobe, kojima je ta pomoć najpotrebnija, te na sve osobe koje su u stanju socijalne potrebe tokom globalne krize.

ZAKLJUČAK

Privreda BiH i njenih entiteta preživjela je prvi udar globalne ekonomske i finansijske krize, a kao posljedicu toga imamo stanje njihovih makroekonomskih agregata, čije stanje je slično kao i kod većine zemalja na globalnom nivou. Bosanskohercegovačka ekonomija, sudeći po sadašnjim tokovima, najvjerovatnije je dotakla donju granicu krize, te optimistično možemo kazati da ne može niže od ovog. Vrijeme ispred nas je vrijeme kada očekujemo blagi i postepeni oporavak BiH ekonomije, ali jako sporo, skoro neprimjetno. BiH i njeni entiteti moraju se prvo izboriti za političku stabilnost,

odnosno smanjiti već odavno prisutnu političku nestabilnost u zemlji. Zatim, moraju se snažno poštovati društvene vrijednosti, kao što su pamet, znanje, iskustvo, kultura, običaji i mnoge druge (koje su u BiH već odavno poremećene).

Ključni pokazatelji govore da imamo jako nizak BDP, zabrinjavajuću stopu nezaposlenosti, velike deficite, visok vanjskotrgovinski deficit, slabu konkurentnost, loše krizno komuniciranje (između entiteta, eksperata i privreda), te ekonomske neravnoteže bilansa plaćanja. Sve ovo nas udaljava i postaje prava prepreka za pridruživanje Evropskoj uniji, a ona nas čeka.

Ovim se potvrđuje naša teza da je BiH samo preživjela krizu i ništa više, ali ipak nije u opasnosti od grčkog sindroma i još uvijek joj ne prijeti bankrot. Poređenja radi, grčki javni dug dostigao je 130 posto bruto domaćeg proizvoda, a bosanskohercegovački je ispod 50 posto, ali dalja politika zaduživanja Bosne i Hercegovine i njenih entiteta nije opravdana.

Naime, samo nesposobne i neodgovorne vlade uslovljavaju da zemlja zavisi od tuđe pomoći. U BiH se pamte vremena kada su budžeti imali i suficite, pa stoga mislimo da je složena finansijska situacija posljedica "strukturnih poremećaja, koji su nastali kao posljedica lošeg vladanja ovom zemljom. Vlade u krizi polažu ispit zrelosti i odgovornosti na smanjenju javne potrošnje u BiH, kao i na uvođenju pravila, tj. da se živi od onoga što se prihoduje, odnosno zaradi. Bosna i Hercegovina ima deficit, bilanse plaćanja čiji je izvor strukturni, a ne tekući problem, što pokazuje sve njegove karakteristike (uzroci, posljedice i dužina trajanja). Takav karakter deficita bilanse plaćanja zahtijeva i sprovođenje strukturnih reformi za njeno prevladavanje.¹³

Ono što bi se moglo smatrati rješenjima i što bi vlade trebalo da rade u narednom periodu, u cilju ekonomskog napretka u zemlji je sljedeće:

¹³ Prof. dr Željko Marić, *Analiza bilance plaćanja Bosne i Hercegovine – stanje i trendovi*, ISSN 1512-5755, br. 25-26, 2010. godina, strana 25.

- u BiH mora doći do političke stabilnosti i političkog koncesusa svih političkih faktora oko ekonomske politike BiH i njenih entiteta u cilju ekonomskog rasta i razvoja,
- jačanje infrastrukturnih pretpostavki razvoja, na bazi povećanja stranih direktnih investicija, što bi trebalo da omogući stabilan rast ekonomije u zemlji,
- podsticati razvoj uz jačanje domaćih kapaciteta, posebno jačati proizvodnju hrane,
- podsticanje i ulaganje u elektroenergetski sektor, smatra se velikom šansom za razvoj zemlje i dodatno zapošljavanje,
- sprovođenje strukturalnih reformi u BiH, koje se odnose na tržišno funkcionisanje javnih sistema, jačanje konkurencije, smanjivanje troškova javne uprave, ciljanu i efikasniju socijalnu zaštitu,
- urediti izvoznu politiku uz mjere zaštite strateških sirovina, koje ne treba pretjerano eksploatisati, a izvoz u većoj mjeri bazirati na finalnoj grupi proizvoda,
- podsticati mjere za uravnoteženje budžeta, politiku bez deficita - da se živi od zarađenog,
- javnu potrošnju uskladiti sa međunarodnim standardima EU, ili praksama nekih zemalja koje razvijaju teorijske modele,
- afirmisati šansu za brži razvoj poljoprivrede i davati veće podsticaje za istu,
- privatizacija u BiH i njenim entitetima nezaustavljivo se mora provoditi kao zakonsko i pravično rješenje,
- voditi odgovornu socijalnu politiku, sa prvenstvenim ciljem borbe protiv siromaštva u interesu dugoročne socijalne stabilnosti zemlje.

IZVORI

- 1) Hodžić, K. (2010), *Stanje privrede i mjere anticiklične ekonomske politike u Bosni i Hercegovini*, Međunarodni Naučno-Stručni časopis za ekonomiku i politiku tranzicije Tuzla-Travnik-Beograd-Bukurešt-Zgreb br.25-26, 2010.
- 2) Čaušević, F. (2009), *Globalna recesija i njene refleksije na BiH*, „Forum bosanac“, Sarajevo, br.47.
- 3) Domazet, A. (2009a), Bosna i Hercegovina – kako izbjeći depresiju, Zbornik radova sa savjetovanja na Vlašiću „Mjere za ublažavanje utjecaja globalne ekonomske krize na ekonomiju BiH“, Otvoreni Univerzitet APERION, Travnik.
- 4) Marić, Ž. (2010), *Analiza bilance plaćanja Bosne i Hercegovine- Stanje i trendovi*, Međunarodni Naučno- Stručni časopis za ekonomiku i politiku tranzicije Tuzla-Travnik-Beograd-Bukurešt-Zagreb br. 25-26, 2010.
- 5) Hodžić, K., Papić, Ž., Čaušević, F. (2008) *Proklamacija o preispitivanju postojećeg ekonomsko-socijalnog stanja i otvaranju perspektiva bosanskohercegovačke ekonomije*, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo.
- 6) Tomaš, R. (2009), *Svjetska ekonomska kriza kao faktor produbljivanja opće krize u BiH*, „Forum Bosanac“, Sarajevo, br. 47.
- 7) Kozarić, K. (2009), *Utjecaj globalne finansijske krize na Bosnu i Hercegovinu ISSN 1840-2593*, januar 2009.
- 8) Pačarić, S. (2009) *Globalna finansijska kriza- Bosna i Hercegovina u fokusu*, „Forum Bosanac“ Sarajevo, br. 47.
- 9) *Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine*, BILTEN br 6, April 2011.
- 10) Izvještaj Centralne Banke BiH za 2010. godinu.
- 11) www.worldbank.ba (Četiri mita o planiranim reformama socijalnih i boračkih davanja, februar 2010).
- 12) <http://www.cbbh.ba/>
- 13) <http://www.fipa.gov.ba/>
- 14) <http://www.bhas.ba/>

Summary

What Bosnia and Herzegovina and its entities need are rapid economic recovery and development, that is macroeconomic stability. The economic crisis and recession are shaking the whole world, including the European Union and the neighbouring countries, so that Bosnia and Herzegovina and its entities are faced with the strong negative effects of the global financial crisis. The structural disorder and slow progress of structural reforms, which is how the World Bank marks the failure of structural reforms, will make it even harder for Bosnia and Herzegovina to achieve complete recovery. BiH governments should have done much more concerning taking more productive measures to reduce the negative effects of the global economic crisis. It cannot be sad, however, that the governments did not do anything at all, but the effects of their actions were inefficient in all segments of society. The greatest negative effects are present in the labour market that has remained undeveloped though not entirely damaged, the fiscal sector and the public budget at all levels. The fiscal sector is going through a period of instability, because the public budgets have become unsustainable and faced with large deficits. Nobody even thinks about the issue of public spending or about making it equal to the international standard. The reduction of public spending can be considered the main precondition for macroeconomic stability of Bosnia and Herzegovina and its entities. The public budgets were unsustainable even before the global economic crisis. All this caused financial imbalance, instability of Bosnia and Herzegovina and loss of jobs. Such kinds of disorder have negative consequences and lead to growing unemployment which have negative influences on macroeconomic stability. The situation is not much better in the European Union or in the neighbouring countries. Sustainable development in the crisis is a complex problem, particularly because neo-liberal individualism has affected social cohesion and awakened antagonism towards work and capital.

Key words: macroeconomic aggregate, global economic crisis, European Union, Bosnia and Herzegovina and its entities, GDP, investments, foreign investments, industrial production, employment, unemployment, public spending, inflation, central bank of Bosnia and Herzegovina, social benefits, structural reforms, labour market.